

ANDRZEJ FURIER

Uniwersytet Szczeciński

ORCID: 0000-0002-3745-3578

andrzej.furier@usz.edu.pl

W stulecie niepodległości Gruzji – kilka uwag o rocznicowej publikacji gruzińskiego historyka

**A few remarks on the anniversary publication
of a Georgian historian in the centenary
of Georgia's independence**

Polacy świętowali setną rocznicę odzyskania niepodległości podobnie jak Gruzini – w 2018 r., ale w obu krajach obchodom nadano odmienną formę. To zresztą nie jedyna różnica między Polską i Gruzją w przeszłości i obecnie. Zaczniemy od tego, że ziemie gruzińskie zostały przyłączone do Cesarstwa Rosyjskiego nieco później niż wschodnie ziemie Rzeczypospolitej i podlegały podobnym restrykcjom administracyjnym – podzielono je na gubernie i objęto rosyjskim zarządem. Od dwóch dekad wskazują, że podobieństwo losów obu narodów jest tylko pozorne i nie powinno się wyciągać zbyt daleko idących wniosków co do analogii trwającego przez cały wiek XIX związku Polaków i Gruzinów z Rosją. Mimo to wielu Polakom wciąż bliższe jest mitologizowanie bliskości obu narodów pod rosyjskim panowaniem i stawianie między nimi znaku równości. Przebieg relacji Polaków i Gruzinów z rosyjskim centrum oraz następstwa panowania imperium dla każdego z tych narodów były różne. Po likwidacji państwowości Gruzinów nie było bowiem wielu powstań i wielkich represji w ich następstwie ani też zahamowania rozwoju, ale możliwość modernizacji kraju oraz odbudowania potencjału ekonomicznego i demograficznego. Ich związek z Rosją był kontynuacją wcześniejszych działań, do których gruzińscy władcy zostali zmuszeni przez rosnącą od końca średniowiecza presję mocarstw muzułmańskich – Persji i Turcji. Młody badacz Piotr Prokopiuk, analizując zawarty w 1783 r. traktat gieorgijewski, określili tę relację w tytule swojego artykułu mianem rosyjsko-gruzińskiego sojuszu „antymuzułmańskiego”¹.

Nadzieje Gruzinów na zachowanie odrębności kulturowej po zbliżeniu z Rosją szybko pogrzebała polityka rusyfikacji ich elity i próba narzucenia im obcej kultury. Uniemożliwiło to rozwój współpracy z Rosjanami, dlatego też 26 maja 1918 r., po wybuchu rewolucji rosyjskiej, proklamowano w Tbilisi niepodległość Gruzji. W polskich opracowaniach z okresu PRL wydarzenia te były pomijane lub traktowane bardzo pobieżnie².

- 1 P. Prokopiuk, *Traktat gieorgijewski – finalizacja „antymuzułmańskiego” sojuszu rosyjsko-gruzińskiego*, „Koło Historii. Czasopismo afiliowane z Instytutem Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie” 2017, nr 21, s. 25–40.
- 2 Zadziwiający jest upór, z jakim osoby publikujące na tematy historii najnowszej przywołują w swoich analizach opracowania opublikowane w PRL, które pomijały lub zafałszowały zakazany z powodów politycznych problem utworzenia i działalności gruzińskiej I Republiki z lat 1918–1921. Por. rozdział *Mienschewicka republika gruzińska* w: B. Baranowski, K. Baranowski, *Historia Gruzji*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1987, s. 210–213.

Dopiero przemiany polityczne po 1991 r. umożliwiły wypełnienie tej luki w naszej wiedzy o gruzińskiej historii³. Obchody setnej rocznicy odzyskania niepodległości wyglądały w Gruzji inaczej niż w Polsce, ponieważ upamiętniano nie tylko samą proklamację państwowości, ale i cały trzyletni okres jej trwania. Tbiliskie Muzeum Narodowe zorganizowało rocznicową wystawę i opublikowało książkę *The Democratic Republic of Georgia 1918–1921*, którą napisał Otar Dżanelidze⁴. Jej tytuł ujawnia odmiennosc gruzińskich obchodów rocznicy niepodległości od polskich, odnosi się bowiem do całego okresu I Republiki. Warto poświęcić temu wydawnictwu nieco uwagi z dwóch powodów. Po pierwsze, prezentuje gruzińską wykładnię wydarzeń sprzed stu lat. Po drugie, autor jest znany z publikacji naukowych na temat gruzińskiej historii najnowszej i jako profesor najważniejszej uczelni w kraju – Uniwersytetu Państwowego w Tbilisi im. Iwanego Dżawachiszwilego – zasiada w Polsko-Gruzińskiej Komisji Historycznej, która z polskiej inicjatywy i za polskie środki zajmuje się badaniami kontaktów polsko-gruzińskich⁵.

Wypowiedzenie przez Gruzynów posłuszeństwa władzom rosyjskim w 1918 r. doprowadziło do powstania Demokratycznej Republiki Gruzji, określanej często mianem I Republiki. Państwo to stworzyli politycy wywodzący się z opozycyjnej wobec bolszewików mienszewickiej frakcji w Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji. Z tego powodu historia mienszewików w radzieckiej Gruzji została skazana na zapomnienie, a deprecjonowanie dorobku I Republiki stało się ważnym elementem

3 Po raz pierwszy problem Demokratycznej Republiki Gruzji omówiono w naszym kraju w dwóch pozycjach: A. Furier, *Droga Gruzji do niepodległości*, Zakład Badań Narodowościowych Polskiej Akademii Nauk, Poznań 2000, s. 85–104; W. Materski, *Gruzja*, Wydawnictwo „Trio”, Warszawa 2000 (Historia Państw Świata w XX i XXI wieku).

4 O. Janelidze, *The Democratic Republic of Georgia 1918–1921*, Cezanne, [b.d.m.w.], 95 ss.

5 Autor omawianej książki aktywnie uczestniczy także w konferencjach dotyczących interesującej nas problematyki, jak „Studencka konferencja naukowa online poświęcona 100-leciu uznania *de iure* przez Rzeczpospolitą Polską niepodległości Gruzji” zorganizowanej 28 I 2021 r. przez Uniwersytet Warszawski i Uniwersytet w Gori. Zob. *Studencka konferencja naukowa online poświęcona 100-leciu uznania *de iure* przez Rzeczpospolitą Polską niepodległości Gruzji*, „Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego” [online, dostęp: 10 IX 2021]: <<https://studium.uw.edu.pl/event/studencka-konferencja-naukowa-online-poswiecona-100-leciu-uznania-de-iure-przez-rzeczpospolita-polska-niepodleglosci-gruzji/>>.

propagandy komunistów rządzących w utworzonej na jej zgliszczach Gruzjińskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej. Zlikwidowali oni Partię Socjaldemokratyczną mienszewików, a jej członków traktowali jako wrogów rewolucji i zrealizowanych przez siebie przemian ustrojowych. Skutkiem tych działań było zakazanie badań nad historią z lat 1918–1921, w wyniku czego stała się ona dla Gruzynów białą plamą, pomijaną lub fałszowaną w radzieckiej historiografii.

Wydanie przez Muzeum Narodowe Gruzji książki Otara Dżanelidzego sfinansował rząd, co odnotowano na stronach tytułowej i końcowej. Wywody poprzedza list premiera Giorgiego Kwirikaszwilego, w którym podkreślone zostało znaczenie powstania I Republiki dla budowania w kraju demokracji. Ze słowa wstępnego autorstwa dyrektora Muzeum Narodowego Dawida Lordkipanidzego wynika, że w książce wykorzystano dokumenty z rocznicowej wystawy „The First Democratic Republic of Georgia – 100 years” zorganizowanej przez tę placówkę w Tbilisi. Teksty te świadczą, że podobnie jak w przypadku innych publikacji wydawanych pod patronatem władz państwowych i ta stanowi element propagandy. Nie pomniejsza to jednak znaczenia książki, a wręcz przeciwnie – oznacza, że wywody mają akceptację gruzińskich władz i stanowią oficjalną wykładnię przemian sprzed stu lat⁶.

Recenzowana publikacja została wydrukowana w języku angielskim i zaopatrzona w bogaty materiał ilustracyjny pochodzący z zasobów kilku instytucji i osób prywatnych. Wykorzystano w niej także prasę z epoki i mało znane dokumenty (niektóre zostały wcześniej opublikowane na Zachodzie). Wykaz tych materiałów znajdujemy w zawierającej 56 pozycji bibliografii, która *de facto* stanowi wykaz odsyłaczy (redakcja powinna była opatrzyć je nagłówkiem *Bibliography notes*) i nie zawsze precyzyjnie określa ich pochodzenie. Zarówno język wykładu, jak i oparcie go na bogatej ikonografii, którą tworzy kilkadziesiąt zdjęć, sprzyjają dostępności publikacji dla szerokiego grona czytelników. Szkoda, że nie podano spisu rycin zawierającego dokładne informacje o ich pochodzeniu i autorach. Fotografii

6 Publikacja ma zasięg globalny, bo została umieszczona w internecie. Zob. O. Janelidze, *The Democratic Republic of Georgia...:* <https://www.academia.edu/42234413/The_Democratic_Republic_of_Georgia_1918_1921> [dostęp: 10 VII 2021]. Trzeba odnotować, że na stronie redakcyjnej zamiast skrótu ISBN zapisano ISNB, co obciąża wydawcę. Pokazuje to, że nie zawsze zagraniczne wydawnictwo jest lepsze od miejscowego. Nie zmienia to jednak charakteru książki, która została przygotowana i opublikowana jako praca popularnonaukowa.

jest dużo, ale nie wszystkie zostały szczegółowo opisane w tekście, co może sprawić pewną trudność w lekturze mniej zorientowanemu czytelnikowi spoza Gruzji, a przecież właśnie do takich osób adresowane jest to dostępne na całym świecie wydawnictwo.

Książkę tworzy dziesięć krótkich rozdziałów, które niezbyt szczegółowo prezentują poszczególne obszary aktywności władz I Republiki. Dwa rozpoczynające wywody zawierają podstawowe informacje na temat odbudowywania gruzińskiego państwa w 1918 r. W rozdziale trzecim przedstawiono sprawy wojskowe, a od czwartego do ósmego uwaga skupia się na najważniejszych problemach dzielących wewnątrz gruzińskie państwo i społeczeństwo, także z dzisiejszej perspektywy. Najpierw omówione zostało religijne i etniczne zróżnicowanie Gruzji, a potem w trzech rozdziałach przeanalizowano kluczowe problemy dotyczące mniejszości abchaskiej, osetyjskiej i muzułmańskiej (ten ostatni połączono z prezentacją okręgu zakatalskiego). Dwa końcowe rozdziały prezentują relacje władz I Republiki ze światem zewnętrznym, a zamknięcie narracji stanowią wywody na temat obalenia jej przez bolszewików. Struktura publikacji nie budzi zastrzeżeń merytorycznych, ale wskazuje na chęć wykorzystania jej w bieżącej polityce. Omawiając wydarzenia sprzed stu lat, podkreśla się w niej bowiem znaczenie najważniejszych problemów współczesnej Gruzji, obejmujących relacje władz centralnych z regionami zamieszkiwanymi przez mniejszości. Ich znaczenie nie zmalało po stu latach, co dowodzi braku skuteczności rządu w działaniach na tym polu⁷.

Omawiana publikacja jest nie tylko wykładem na temat przeszłości, ale także uzupełnieniem ostrej dyskusji politycznej, która toczy się w Gruzji od trzech dekad. Pod koniec lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku do historii Demokratycznej Republiki Gruzjińskiej odwoływała się opozycja antykomunistyczna, co stanowiło bardzo ważną część stoczonych z komunistami batalii politycznej o kształt ustroju państwa po likwidacji GSRR. Był to swoisty kamień węgielny II Republiki, co pokazały pierwsze wolne wybory do Rady Najwyższej Gruzji przeprowadzone 28 października 1990 r. Opozycja wykorzystała je do nasilenia antykomunistycznej propagandy, przypominając popełnione sto lat wcześniej zbrodnie komunistów na narodzie gruzińskim. Jedną z najważniejszych kart historii

7 Problem separatyzmów w Gruzji obszernie przedstawiono w tekście: A. Furier, *Droga...*, s. 119–139, 152–170.

najnowszej, o których dyskutowano wtedy na wiecach, było obalenie rządu Demokratycznej Republiki Gruzji po agresji wojsk bolszewickich w lutym 1921 r. Będące skutkiem tych wydarzeń uzależnienie państwa od Rosji określono wtedy mianem okupacji⁸.

Zamieszczonej na początku książki prezentacji procesu odbudowy gruzińskiej państwowości towarzyszą fotografie zaangażowanych w niego osób. To zresztą cecha całej publikacji, dzięki czemu przypomnianych zostało wielu zapomnianych bohaterów wydarzeń sprzed stu lat. Opublikowano również strony tytułowe kilku ważnych dokumentów, np. *Aktu niepodległości Gruzji* – prezentując obok siebie znany z wielu publikacji oryginał z podpisanymi sygnatariuszy oraz zachowany w archiwum maszynopis z odręcznymi poprawkami, określony przez autora mianem szkicu (s. 16–17). Podobnie jak w przypadku pozostałych materiałów ikonograficznych dokumenty te opublikowane zostały w dobrej jakości. Podnosi to wartość informacyjną publikacji i ma istotne znaczenie przy prezentowaniu takich elementów utworzonego w 1918 r. gruzińskiego państwa, jak flaga, godło i hymn. Na reprodukcjach zaprezentowano nie tylko ich szczegóły (np. kolorystykę flagi i wielkość poszczególnych pól), ale także ich twórców (s. 26).

W rozdziałach poświęconych odbudowywaniu państwa przez Gruzinów narracja rozpoczyna się od roku 1917. Pominięto przy tym niezwykle ważne działania z wcześniejszego okresu, które przygotowały odrodzenie narodowe. Wykształceni głównie w rosyjskich uczelniach przedstawiciele gruzińskich elit zrealizowali wtedy jego program, co w okresie rewolucji stanowiło nieocenione wsparcie dla reformatorów głoszących potrzebę przemian politycznych i społecznych. Bez tych działań nie byłoby możliwe proklamowanie niepodległości i stworzenie państwa. W rozdziale pierwszym wspomniano o roli Iwanego Dżawachiszwilego w utworzeniu tbiliskiego uniwersytetu, ale nie dowiadujemy się stamtąd niczego o dorobku naukowym

8 W GSRR wydarzenia z lat 1918–1921 prezentowano jako walkę z kontrrewolucyjnymi siłami mienszewickimi, których rządy miały być zgubne dla kraju. Jak dalekie było to od prawdy, ujawniły teksty gruzińskich badaczy opublikowane po 1990 r., w których bolszewicka Rosja oskarżana jest o agresję i okupację Gruzji. Takie słowa w okresie narastania protestów społecznych pod koniec GSRR umieścił w tytule jednej ze swoich prac Awtandyl Menteszaszwili: *Okkupaciâ i faktičeskaâ anneksiâ Gruzii. O polițičeskoj i pravovoj ocenke narušeniâ dogovora meždû Gruziej i Sovetskoj Rossiej ot 7 maâ 1920 goda. Dokumenty i materialy*, sost. A. Mentešašvili, red. A. Surguladze, Tbilisi 1990.

tego wybitnego historyka i jego zasługach dla uczelni, która stała się najważniejszą instytucją kształcąca gruzińskie elity⁹.

W rozdziale drugim przedstawiono budowanie gruzińskiej państwowości, obejmując narracją głównie wymiar instytucjonalny (Zgromadzenie Konstytucyjne). Dżanelidze podkreślił tu wielopartyjny charakter działań politycznych, prezentując polityków tworzących obóz rządowy i przywódców trzech głównych ugrupowań opozycyjnych wraz z ich organami prasowymi: „Sasaplo sakme”, „Sakarthwelo” i „Szroma” (s. 28). Warto odnotowania jest zilustrowanie składu rządu republikańskiego fotografiami premiera Noego Żordanii i jego ministrów. Obok nich znalazło się zdjęcie Prezydium Zgromadzenia Konstytucyjnego, w którego składzie zasiadała jedna kobieta. Dalej widzimy fotografie pięciu innych działaczek politycznych, co podkreśla wielką zmianę, jaka dokonywała się wtedy w patriarchalnym społeczeństwie gruzińskim. Wywody w tym rozdziale kończy reprodukcja strony tytułowej konstytucji I Republiki – będącego jednym z największych osiągnięć ówczesnych władz dokumentu, który opublikowany został w Batumi już w czasie agresji bolszewickiej (s. 33). Trafnie podkreślono w tym rozdziale demokratyczną formę wyłaniania centralnych i lokalnych władz republikańskich w wyborach powszechnych.

Stanowczo zbyt mało miejsca poświęcone zostało w książce sprawom wojskowym. Fotografie pięciu gruzińskich generałów zasłużonych dla tworzenia sił zbrojnych i zamieszczona na końcu rozdziału o wojsku krótka informacja o znaczeniu utworzonej przez Waleriana Dżugelego (bardziej znanego jako Waliko Dżugeli) Gwardii Ludowej niewiele wyjaśniają. A przecież najważniejszym zadaniem I Republiki było zaprowadzenie spokoju wewnętrznego i obrona kraju przed zagrożeniami zewnętrznymi. Gruzkańskie władze korzystały w tych działaniach głównie z pomocy gwardzistów Dżugelego, którzy byli lepiej zorganizowani i uzbrojeni niż oddziały wojskowe. Widać to na fotografiach prezentujących tę formację w książce, gdzie gwardziści posiadają różnego rodzaju uzbrojenie, w tym pociąg pancerny¹⁰.

9 O tbiliskim uniwersytecie i jego patronie istnieje obszerna literatura w języku gruzińskim, niestety mało dostępna poza granicami Gruzji. Por. P. Surguladze, *Erownuli kulturis kera*, Nakaduli, Tbilisi 1988.

10 Po obaleniu I Republiki Walerian Dżugeli działał w podziemiu. Ostatecznie został pojmany i zamordowany przez bolszewików, czego świadkiem był uwięziony w tbiliskim więzieniu polski konsul Józef Łaszkiwicz. Por. A. Furier, *Kaukaz*

Istotne braki odnotowujemy w kolejnym rozdziale, który porusza problem zróżnicowania religijnego Gruzji. Pośród fotografii świątyń różnych religii i wyznań znalazło się zdjęcie starego katolickiego kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Tbilisi. Zabrakło jednak miejsca na choćby krótką wzmiankę o polskim kościele pw. świętych Piotra i Pawła w tym samym mieście, choć zrzeszona przy nim wspólnota katolicka była wielokrotnie większa niż ta przy kościele Wniebowzięcia NMP. Wielka szkoda, że nie zostało to odnotowane, i to mimo że poza opracowaniami w języku polskim autor mógł wykorzystać artykuł na ten temat opublikowany po gruzińsku w jego własnej uczelni¹¹.

Brak jakiegokolwiek informacji o Polakach w Gruzji i ich działaniach w okresie I Republiki sprawia przykrość, bo nie dotyczy tylko wspomnianych wyżej spraw wyznaniowych. W publikacji nie znajdziemy nawet najmniejszej wzmianki o polsko-gruzińskich kontaktach z tego okresu: ani o wyznaczeniu Wacława Ostrowskiego na przedstawiciela Polski w Gruzji przez Radę Regencyjną Królestwa Polskiego, ani o utworzeniu tam placówki konsularnej pod kierownictwem Józefa Łaszkiwicza, ani o repatriacji Polaków, ani o pobycie w gruzińskiej stolicy misji kierowanej przez Tytusa Filipowicza i próbie nawiązania współpracy wojskowej. Polska wspomniana została tylko raz – w grupie państw, które uznały I Republikę (s. 78). Zamieszczono również jeden mało precyzyjny przypis o misji, która miała na celu nawiązanie współpracy obu państw, nie podając jednak żadnej literatury przedmiotu. Powierzchność narracji dotyczącej Polaków i Polski bardzo zasmuca, ponieważ autor książki bierze udział w pracach Polsko-Gruzjińskiej Komisji Historycznej (jest jej przewodniczącym ze strony gruzińskiej) i ma w tej dziedzinie dorobek naukowy¹². Wytłumaczeniem może być oczywiście fakt, że Polska nie miała decydującego wpływu na los I Republiki – nie decydowaliśmy o uznaniu jej niepodległości ani nie

w dokumentach polskiej służby konsularnej z okresu międzywojennego, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2019, s. 26.

- 11 Tenże, *Polacy w Gruzji*, Wydawnictwo „Trio”, Warszawa 2009, s. 250–272; tenże, *Tbilisis petre-pawles eklesis istoridan*, „Trudy Tbilisskogo gosudarstvennogo universiteta im. Ivane Dżawahišvili” 1992, t. 310, s. 224–231.
- 12 O. Janelidze, *Democratic representation of the Democratic Republic of Georgia in Poland*, [w:] *Polish-Georgian Historians’ Commission. Collected works*, vol. 1, ed. D. Kolbaia, Institute of National Remembrance, Warsaw 2019, s. 127–144.

wysłaliśmy tam swoich wojsk, jak Niemcy i kilka innych państw ententy. Pojawiła się tam jednak Samodzielna Brygada Wojsk Polskich, o której też zapomniano. Całkowity brak informacji o naszych wzajemnych kontaktach w tym okresie uniemożliwia poprawne wyjaśnienie tego, że po upadku I Republiki Polska stała się dla Gruzinów jednym z ważniejszych kierunków emigracji politycznej¹³.

Rozdziały poświęcone stosunkom władz I Republiki z Abchazami, Osetyjczykami i muzułmanami są tak krótkie, że niewiele wyjaśniają, a i zamieszczone w nich fotografie można by niekiedy dobrać bardziej trafnie. Na przykład konterfekty gruzińskich wojskowych zaangażowanych w walki w Abchazji lepiej byłoby pokazać w rozdziale dotyczącym spraw wojskowych, a w tym miejscu bardziej adekwatne wydawałoby się precyzyjne przedstawienie powodów abchaskiego sprzeciwu wobec władz gruzińskich.

W kolejnym rozdziale obszernie omówiono budowanie międzynarodowej pozycji Gruzji, wydzielając trzy części dotyczące kolejno: Turcji i sąsiadów, państw zachodnich oraz Rosji. Sporo miejsca poświęcono przebywającym w Gruzji Niemcom, reprodukując przy tym stronę tytułową wydawanego przez nich od 1906 r. w Tbilisi tygodnika „Kaukasische Post” i fotografię kościoła luterańskiego (obok synagogi, meczetu oraz kościołów prawosławnego, katolickiego i gregoriańskiego). Na tym tle jeszcze bardziej widoczne jest pominięcie Polaków. Odnotowanie przez autora obecności Niemców w Gruzji w 1918 r. każe zadać pytanie o powody wyróżnienia właśnie tego państwa¹⁴. Szkoda, że zabrakło pełnej prezentacji politycznego zbliżenia I Republiki z Niemcami oraz okupacji kraju

13 Kilkudziesięciu Gruzinów znalazło możliwość kontynuowania karier wojskowych w II RP. Por. R. Karabin, *Gruzińscy podchorążowie i oficerowie kontraktowi w Wojsku Polskim 1921–1939*, „Pro Georgia. Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich” 1994, t. 4, s. 23–34; tenże, *Gruzińscy podchorążowie i oficerowie kontraktowi w Wojsku Polskim (część druga)*, „Pro Georgia. Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich” 1997, t. 6, s. 24–37.

14 To bardzo ciekawy problem badawczy, wymagający osobnego opracowania. Gruzini po dziś dzień darzą Niemców dużą sympatią, czego dowiodły badania stanu świadomości historycznej wśród młodzieży akademickiej z Tbilisi, które przeprowadziłem w 1991 i 1995 r. Por. A. Furier, *Świadomość narodowo-historyczna środowiska akademickiego w Tbilisi*, „Sprawy Narodowościowe. Seria nowa” 1993, t. 2, z. 2 (3), s. 181; tenże, *Świadomość narodowo-historyczna środowiska akademickiego w Tbilisi*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1996, R. 58, z. 3, s. 122–124.

przez dwudziestotysięczny korpus niemiecki¹⁵. W publikacji zamieszczono co prawda reprodukcję gruzińsko-niemieckiego porozumienia z 28 maja 1918 r. oraz kilka fotografii niemieckich dowódców, polityków i żołnierzy na ulicach Tbilisi (s. 65), jednak jest to zbyt mało, żeby wyjaśnić istotę kooperacji politycznej, której następstwa wykraczały daleko poza rok 1918¹⁶. Zwracam uwagę na te fragmenty, ponieważ są one niezwykle ważne dla zrozumienia ogromnej sympatii Gruzinów do Niemców w XX w. Jedną z konsekwencji tej współpracy było zbliżenie gruzińskiej emigracji politycznej po upadku I Republiki do radykalnych sił politycznych w Niemczech. Odnotował to już dawno temu Alexander Dallin w swojej znakomitej pracy poświęconej niemieckiej polityce wschodniej w okresie drugiej wojny światowej¹⁷. Kontynuacją gruzińsko-niemieckiego zbliżenia z początku XX w. była kolaboracja z III Rzeszą i służba kilkudziesięciu tysięcy Gruzinów w utworzonych przez Niemców formacjach wojskowych. Działania te są obecnie przedmiotem intensywnych badań gruzińskich badaczy. Georgij Mamoulia, *nota bene* także członek Polsko-Gruzjińskiej Komisji Historycznej, uważa tę grupę za bohaterów narodowych i wskazuje na okres I Republiki jako początek gruzińsko-niemieckiego braterstwa broni. W swoich publikacjach wymienia nawet liczbę poległych wtedy w Gruzji niemieckich żołnierzy¹⁸.

Lepiej omówione zostały w publikacji Dżanelidzego zabiegi o uznanie niepodległości Gruzji na forum międzynarodowym i ich konsekwencje, jak odzyskanie Batumi w czerwcu 1920 r. Działania podejmowane przez gruzińskich polityków na konferencji pokojowej w Paryżu i przedstawiony tam memoriał zaprezentowano w sposób zadowalający. W części poświęconej

15 O politycznym zbliżeniu I Republiki i Cesarstwa Niemieckiego zob. W. Materski, *Georgia rediviva. Republika Gruzjińska w stosunkach międzynarodowych 1918–1921*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1994, s. 78–85.

16 Problemowi niemiecko-gruzińskiej współpracy w okresie pierwszej wojny światowej poświęcona jest praca: L. Bakradze, *Germanul-karthuli urtiertobebi pirweli msoplio dros*, Pegasus, Tbilisi 2010.

17 Por. A. Dallin, *German rule in Russia 1941–1945. A study of occupation policies*, Macmillan, London 1957, s. 227–229.

18 G. Mamulia, *Gruzinskij legion v bor'be za svobodu i nezavisimost' Gruzii v gody Vtoroj mirovoj vojny*, Codna, Tbilisi 2003 (wyd. 2: Tbilisi 2007). Drugie wydanie zawiera więcej informacji i obszerny aneks. Zob. rozdział: *Istoki germano-gruzińskiego woЕННО-političeskogo sotrudničestva*, [w:] tamże, s. 16–17.

stosunkom z Rosją trafnie podzielono wywody na kontakty z przedstawicielami białych i czerwonych. Uwagę zwraca omówienie podpisanego 7 maja 1920 r. porozumienia pokojowego z bolszewicką Rosją, którego postanowienia złamał atak Armii Czerwonej na Gruzję w lutym 1921 r.

Krótką informacją dotyczącą uznania Gruzji na arenie międzynarodowej poprzedza wartościowy materiał zebrany w zamykającym wywody rozdziale poświęconym obaleniu I Republiki przez bolszewików. Znajdujemy w nim nie tylko prezentację walk obronnych z 1921 r., ale także nazwiska nieznanych nam bohaterów tamtych wydarzeń, np. studentki tbiliskiego uniwersytetu Maro Makaszwili. Fotografia pokazująca gruzińskich lotników na tle samolotu jest ciekawostką, która ujawnia, że I Republika dysponowała także siłami powietrznymi. Pewne zdziwienie budzi w tym kontekście zdjęcie zatytułowane 'Podpisanie traktatu rosyjsko-tureckiego, Moskwa, 16 marca 1921 r.', na którym widać dwóch oficerów w mundurach łądząco przypominających polskie, a przecież Rzeczpospolita nie była stroną wskazanej w opisie umowy (s. 85). Możliwe, że zaszła pomyłka, którą warto wyjaśnić.

Burzliwe lata wojny domowej, która toczyła się w Gruzji w ostatniej dekadzie ubiegłego wieku, nie sprzyjały rozwijaniu badań naukowych nad dziejami najnowszymi. Teraz jednak gruzińscy badacze przystąpili do zgłębiania dorobku I Republiki. Trzeba docenić, że omówiona publikacja ukazała się po angielsku, wcześniejsze opracowania w języku gruzińskim miały bowiem ograniczony zasięg oddziaływania. Zapewne dlatego zachodni badacze dosyć powierzchownie traktowali ten okres w swoich pracach na temat Gruzji. Na przykład uznawany za autora jednej z najpełniejszych monografii poświęconych gruzińskiej historii Ronald Grigor Suny w rozdziale 'Rewolucja i republika', zamiast omawiać powstanie i dorobek I Republiki, skoncentrował się na rosyjskim i kaukaskim kontekście wydarzeń rewolucyjnych¹⁹. Więcej szczegółów na ten temat podał Donald Rayfield w nader cennej książce *Edge of empires. A history of Georgia*²⁰. Przetłumaczenie jej na języki rosyjski i gruziński spowodowało spore zamieszanie w Gruzji. Mnie natomiast bardzo ucieszyło,

19 R. G. Suny, *The making of the Georgian history*, Indiana University Press, 1994, s. 185–208.

20 D. Rayfield, *Edge of empires. A history of Georgia*, Reaktion Books, London 2012.

bo przynajmniej w ten sposób dotarła tam zacytowana w bibliografii książka o Polakach w Gruzji mojego autorstwa. Wcześniej jej wydania w językach gruzińskim i angielskim nie potrafiło, mimo starań, sfinansować nasze państwo. Rayfield udzielił niedawno wywiadu, w którym celnie określił zasadnicze cechy gruzińskiego stosunku do historii najnowszej i sposobu jej wykładu. Popierając wszystkie wygłoszone w nim tezy, można polecić lekturę osobom zainteresowanym problemami, na jakie natrafiają badacze gruzińskiej historii²¹.

Problem odzyskania przez Gruzję niepodległości w 1918 r. wciąż pozostaje mało znanym fragmentem dziejów powszechnych. Otar Dżanelidze opublikował książkę, która nie jest pozbawiona niedostatków i potwierdza, że bliskość nauki i bieżącej polityki nie służy pełnemu i obiektywnemu prezentowaniu wydarzeń. Mimo to warto ją polecić osobom interesującym się historią Gruzji. O wartości publikacji stanowi wspomnienie nieznanych bohaterów wydarzeń sprzed stu lat i wprowadzenie do obiegu naukowego cennego materiału ikonograficznego. Dla nas jest to także interesujący głos w dyskusji na temat stosunku Gruzinów do Polaków oraz tego, jak sami o niego dbamy. Książka pokazuje bowiem, że w Gruzji wcale nie pamięta się o polskiej obecności tak dobrze, jak byśmy sobie tego życzyli. Czy jednak jest to wyłącznie wina Gruzinów i autora tej książki? Moim zdaniem tylko częściowo, bo zawiodły instytucje odpowiedzialne za promowanie tych kontaktów i wiedzy o naszej obecności – Ambasada RP oraz działający od 2018 r. Instytut Polski w Tbilisi. Na sprawnie funkcjonującej stronie tego ostatniego nie znajdziemy żadnych aktualności, a w dziale „Historia” wyświetla się kalendarium ważnych dla Polaków wydarzeń, które prezentują naszych bohaterów z przeszłości. Nie ma tam jednak niczego o polskiej obecności w tym kraju i wkładzie Polaków w jego rozwój²². To jednak temat na osobny artykuł.

21 R. Edgar, *Donald Rayfield on researching Georgia, literature & politics*, „Georgia Today” [online], 21 IX 2017 [dostęp: 12 X 2021]: <<http://gtarchive.georgiatoday.ge/news/7634/Donald-Rayfield-on-Researching-Georgia,-Literature-&-Politics>>.

22 „Instytut Polski w Tbilisi. Historia” [online, dostęp: 10 X 2021]: <<https://instytut-polski.pl/tbilisi/pl/category/wydarzenia/historia-pl/>>.

Bibliografia

- Bakradze L., *Germanul-karthuli urtiertobebi pirweli msoplio dros*, Pegasus, Tbilisi 2010.
- Baranowski B., Baranowski K., *Historia Gruzji*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1987.
- Dallin A., *German rule in Russia 1941-1945. A study of occupation policies*, Macmillan, London 1957.
- Edgar R., *Donald Rayfield on researching Georgia, literature & politics*, „Georgia Today” [online], 21 IX 2017 [dostęp: 12 X 2021]: <<http://gtarchive.georgiatodayge/news/7634/Donald-Rayfield-on-Researching-Georgia,-Literature-&-Politics>>.
- Furier A., *Droga Gruzji do niepodległości*, Zakład Badań Narodowościowych Polskiej Akademii Nauk, Poznań 2000.
- Furier A., *Kaukaz w dokumentach polskiej służby konsularnej z okresu międzywojennego*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2019.
- Furier A., *Polacy w Gruzji*, Wydawnictwo „Trio”, Warszawa 2009.
- Furier A., *Świadomość narodowo-historyczna środowiska akademickiego w Tbilisi*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1996, R. 58, z. 3.
- Furier A., *Świadomość narodowo-historyczna środowiska akademickiego w Tbilisi*, „Sprawy Narodowościowe. Seria nowa” 1993, t. 2, z. 2 (3).
- Furier A., *Tbilisis petre-pawles eklesis istoridan*, „Trudy Tbilisskogo gosudarstvennogo universiteta im. Ivane Dżavahišvili” 1992, t. 310.
- „Instytut Polski w Tbilisi. Historia” [online, dostęp: 10 X 2021]: <<https://instytutpolski.pl/tbilisi/pl/category/wydarzenia/historia-pl/>>.
- Janelidze O., *Democratic representation of the Democratic Republic of Georgia in Poland*, [w:] *Polish-Georgian Historians' Commission. Collected works*, vol. 1, ed. D. Kolbaia, Institute of National Remembrance, Warsaw 2019.
- Janelidze O., *The Democratic Republic of Georgia 1918-1921*, Cezanne, [b.d.m.w]: <https://www.academia.edu/42234413/The_Democratic_Republic_of_Georgia_1918_1921> [dostęp: 10 VII 2021].
- Karabin R., *Gruzińscy podchorążowie i oficerowie kontraktowi w Wojsku Polskim 1921-1939*, „Pro Georgia. Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich” 1994, t. 4.
- Karabin R., *Gruzińscy podchorążowie i oficerowie kontraktowi w Wojsku Polskim (część druga)*, „Pro Georgia. Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich” 1997, t. 6.
- Mamulia G., *Gruzinskij legion v bor'be za svobodu i nezavisimost' Gruzii v gody Vtoroj mirovoj vojny*, Codna, Tbilisi 2003 (wyd. 2: Tbilisi 2007).
- Materski W., *Georgia rediviva. Republika Gruzjińska w stosunkach międzynarodowych 1918-1921*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1994.
- Materski W., *Gruzja*, Wydawnictwo „Trio”, Warszawa 2000 (Historia Państw Świata w XX i XXI wieku).

- Okkupaciâ i faktičeskaâ anneksiâ Gruzii. O političeskoj i pravovoj ocenke narušeniâ dogovora meždû Gruziej i Sovetskoj Rossiej ot 7 maâ 1920 goda. Dokumenty i materialy*, sost. A. Mentešašvili, red. A. Surguladze, Tbilisi 1990.
- Polish-Georgian Historians' Commission. Collected works*, vol. 1, ed. D. Kolbaia, Institute of National Remembrance, Warsaw 2019.
- Prokopiuk P., *Traktat gieorgijewski – finalizacja „antymuzułmańskiego” sojuszu rosyjsko-gruzińskiego*, „Koło Historii. Czasopismo afiliowane z Instytutem Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie” 2017, nr 21.
- Rayfield D., *Edge of empires. A history of Georgia*, Reaktion Books, London 2012.
- Studencka konferencja naukowa online poświęcona 100-leciu uznania de iure przez Rzeczpospolitą Polską niepodległości Gruzji*, „Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego” [online, dostęp: 10 IX 2021]: <<https://studium.uw.edu.pl/event/studencka-konferencja-naukowa-online-poswiecona-100-leciu-uznania-de-iure-przez-rzeczpospolita-polska-niepodleglosci-gruzji/>>.
- Suny R. G., *The making of the Georgian history*, Indiana University Press, 1994.
- Surguladze P., *Erownuli kulturis kera*, Nakaduli, Tbilisi 1988.